

СУЧАСНА АКСІОЛОГІЯ ПРО МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ

У статті розглянуто проблеми сучасної аксіології стосовно міжкультурної комунікації. Авторка аналізує основні підходи сучасної аксіології до визначення ціннісних засад у міжкультурній комунікації та методи дослідження проблем міжкультурних відмінностей у контексті взаємовідносин між культурами та характерної поведінки носіїв культури.

Ключові слова: аксіологія, цінність, ціннісні орієнтації, міжкультурна комунікація, крос-культурні дослідження, інкультурація.

В статье рассматриваются проблемы современной аксиологии относительно межкультурной коммуникации. Автор анализирует основные подходы современной аксиологии в определении ценностных основ в межкультурной коммуникации, а также методы исследования проблем межкультурных отличий в контексте взаимоотношений между культурами и характерного поведения носителей культуры.

Ключевые слова: аксиология, ценность, ценностные ориентации, межкультурная коммуникация, кросс-культурные исследования, инкультурация.

This article discusses the problems of modern axiology about intercultural communication. The author analyzes the basic approaches of modern axiology in determining the value bases of intercultural communication as well as methods to research the problems of cross-cultural differences in the context of the relationship between cultures and the typical behavior of the bearers of culture.

The keywords: axiology, value, value orientations, intercultural communication, cross-cultural studies, cultural assimilation.

Сучасний світ немислимий поза межами інформації, спілкування та комунікації. Розширення технічних можливостей обміну інформацією гранично інтенсифікувало процеси взаємодії людини зі світом. Унаслідок інформаційного вибуху з'явилися потужні комунікаційні потоки, які з надзвичайною швидкістю змінюють світ і саму людину. Сьогодні якщо людина не встигає вловлювати ці потоки та зміни, вона неминуче втрачає можливість відчувати сучасність, що існує у високих швидкісних режимах комунікації – транспортної, інформаційної, ділової, міжособистісної, міжкультурної. У колі глобальних проблем, що особливо актуальні на сьогодні: демографія, екологічна проблематика, міграція, а також криза цінностей, яку по праву можна включити у список найбільш помітних явищ періоду глобалізації та інформаційної революції. Людину цікавить не просто істина, яка б уявляла об'єкт таким, яким він є сам по собі, а значення об'єкта для людини, для задоволення його потреб. У цьому зв'язку людина оцінює факти свого життя за їхнім значенням, реалізує ціннісне ставлення до світу.

Тому актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю осмислення та дослідження основних питань, які ставить сучасна аксіологія стосовно виключеним значенням міжкультурної комунікації у розвитку людської цивілізації як гаранта існування самих культур.

Принципи аксіологічного аналізу комунікації викладені у працях авторів, які зробили помітний внесок у теорію цінностей: В. К. Бакшутова, Г. П. Вижлецова, О. Г. Дробницького, В. М. Межуєва, Е. Голла та Д. Трагера, Ю. Хабермаса, В. Большакова, М. Бахтіна та ін.

Історія філософської думки безпосередньо має справу з оціночними ставленням, із прагненням виявити найбільш значуще для людини. Довгий час аксіологічна проблематика була частиною філософського знання, розглядалась як одна із сторін філософської мудрості. У найзагальнішому вигляді ця проблематика спочатку була зведена до вирішення питання «Що є благо та які форми його існування?». У ході вирішенні цього питання вже у добу античності, у загальному розумінні блага як того, що має для людини сенс, були окреслені різні підходи. Так, Демокріт вважав, що благо та сенс життя – це щастя, Сократ найвищим благом вважав мудрість, для Епікура найвищим благом є задоволення, яке розуміється як відсутність страждань. Благами ж низького рівня він вважав справедливість та атараксію. У добу середньовіччя найвищим благом вважалось добро. У Фоми Аквінського добро збігається з Богом. У Новий час благо вже поділяється на суспільне та особисте, при чому суспільне благо повинне переважати понад особистим. Б. Спіноза ототожнював благо із розумом та свободою. Центром філософії І. Канта стає людина, з нього і закінчується традиція та період розглядання цінності як блага, і з Канта ж починається етап розуміння цінності як значущого для людини. Але ж остаточний статус самостійної філософської дисципліни аксіологія отримує у другій половині ХІХ століття.

Базовою для аксіології є проблема обґрунтування можливості існування цінностей у структурі буття в цілому та їх зв'язків із предметною реальністю. Багато трактувань поняття «цінність», що обумовлено відмінностями у вирішенні проблеми співвідношення онтологічного – гносеологічного – соціологічного, об'єктивного – суб'єктивного, матеріального – ідеального, індивідуального – суспільного, що застосовується до характеристики ціннісної системи, породжує різноманіття аксіологічних інтерпретацій світу культури, місця та ролі цінностей у соціокультурному просторі [4, с. 28]. У культурологічному пізнанні проблема цінностей займає особливе місце насамперед у зв'язку із широко поширеним визнанням культури як сукупності усіх цінностей, які створило людство, що робить цінності специфічним об'єктом культурологічного аналізу. Особливе коло версій аксіології, які отримали широке поширення у ХХ сторіччі, продукує культурно-історичний релятивізм, джерела якого бачать в ідеї аксіологічного плюралізму Дільтея, який уводить у науку уявлення про безліч рівноправних ціннісних систем, що пізнаються за допомогою історичного методу. Фактично він

уперше сформулював широко визнану програму критики самої можливості загальної аксіології всередині аксіології як необґрунтованого абстрагування від конкретно-історичних контекстів та свавільної абсолютизації деякої «справжньої» системи цінностей [3, с. 45]. Цю версію підтримали Шпенглер, Тойнбі, Сорокін та ін. Загалом аксіологія рухалась шляхом зрушення від проблем нормування та значення до проблем сенсу та аналізу комунікативно-мовних практик (як місць «буття» цінностей). Згідно з концепцією Шелера, апріорна структура цінностей не залежить від цілеспрямованої діяльності суб'єкта, а, навпаки, задає онтологічну основу особистості. Ранги цінностей пов'язані з такими характеристиками, як довготривалість – короткотривалість, екстенсивність – інтенсивність, ступінь задоволення. В той же час «поширення концепції аксіологічного плюралізму означало відхід від самих підвалин загальної теорії цінностей, введення її складових в конкретно-історичний культурний контекст. Оскільки стандарти та цінності мають особливий характер у різних культурах, то неможливо сформулювати універсальний культурний кодекс для людства в цілому» [1, с. 87].

Аксіологічний вимір соціокультурного простору включає також розгляд ціннісних засад для виникнення та існування різноманітних соціальних груп і субкультурних утворень у культурному контексті, єдиному у своєму різноманітті. Аксіологічний аналіз дуже важливий при вивченні процесів інкультурації, пов'язаний із засвоєнням індивідом певних систем культурних цінностей. Важливим аксіологічним аспектом вивчення культурної поведінки індивіда стає проблема співвіднесення між цінностями, які декларовані та які виступають реальною рушійною силою, оскільки будь-яка загальнозначна цінність стає дійсно значною тільки в індивідуальному контексті [2, с. 96].

Дослідники, які займаються проблемою міжкультурних відмінностей, неодмінно доходили необхідності вирішення питання про співвідношення культури та комунікації, їх взаємозв'язок та взаємодію. Необхідно зазначити, що поняття «міжкультурна комунікація» увійшло у науковий дискурс з публікацією книги Е. Голла та Д. Трагера «Культура як комунікація: модель та аналіз», у якій міжкультурна комунікація розглядалась як особлива область людських відносин [9, с. 144]. Пізніше в роботі «Німа мова» Голл розвиває ідеї про взаємозв'язок культури та комунікації і вперше виводить проблему комунікації не тільки на рівень наукових досліджень, але й самостійної навчальної дисципліни. Перші дослідження в руслі міжкультурної комунікації орієнтувались на проблеми міжкультурних відмінностей, аналіз взаємовідносин між ними та характерної поведінки носіями культури. Основою для міжкультурних досліджень післявоєнного періоду стає проблема культури та особистості, створення так званої «культурної моделі» особистості: кожна культура формує певний тип особистості, а також унікальну систему цінностей, пріоритетів моделей поведінки. Таким чином, розвивається головна ідея американських міжкультурних досліджень 40-х років ХХ сторіччя – ідея культурного релятивізму,

етнорелятивістський підхід до опису, інтерпретації та оцінки культурних відмінностей. Саме поняття комунікація у ХХ сторіччі значно змінилося. Сьогодні воно застосовується у трьох методологічних контекстах. Перший методологічний підхід базується на класичній позитивістській методології суб'єктно-об'єктних відносин. Він представлений концепцією структурного функціоналізму та використовує системний метод, концепцію інформаційного суспільства тощо (Д. Белл, А. Тоффлер). Вони вважають, основою культури та всіх культурних цінностей виступає інформація.

Другий (некласичний) методологічний підхід, який пропонує Ю. Хабермас, базується на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносин, у якій сфера комунікації виділяється як особливий онтологічний об'єкт [7, с. 154]. Його вивчення спирається на методи герменевтичної інтерпретації змістів, критичної рефлексії, раціональної реконструкції.

Третій (постнекласичний) підхід доводить природу соціального до суб'єктно-об'єктних відносин, тобто до принципу інтерсуб'єктивності, та виключає об'єктність. Це можна простежити в роботах Н. Лумана. Суспільство він розглядає як мережу комунікацій, а комунікації створюють можливість для самопису суспільства та його самостворення. Комунікація тут постає не як слухняний об'єкт управлінських рішень, а як активна самоорганізувальне середовище [4, с. 52]. У вітчизняних дослідженнях міжкультурної комунікації в основному зберігаються східні наукові традиції у підходах до цього складного та багатогранного феномену. Їх головна особливість – аспектуалізація. Вони відбивають такі дослідні аспекти: соціологічний (соціальні, етнічні та інші фактори в міжкультурній комунікації); лінгвістичний (вербальні та невербальні засоби комунікації, мовцеві стилі, засоби підвищення ефективності міжкультурного спілкування); психологічний (когнітивні та емоційні складові міжкультурної комунікації, ціннісні орієнтації та мотивації); комунікативний (комунікативні навички та вміння, керування конфліктами, розвиток між групових зв'язків). Суттєвий внесок у розроблення проблемних зон міжкультурної комунікації роблять дослідження з історії та теорії культури. Розширюється поле культурологічного аналізу: системне розглядання внутрішньої структури культури та її функціонування як підсистеми буття виявляє її багатомірність. М. Межуєв вводить поняття «цілісне поле культури», що дозволяє не протиставляти, а пов'язувати в єдине ціле «ціннісно-аксіологічні та буттєві (онтологічні) аспекти людської соціально-історичної діяльності» [7, с. 86]. Згідно з цими аспектами диференціюються підходи до визначення предмету та завдань дослідження. Розглядаючи методи, які використовують у міжкультурних дослідженнях цінностей, можна побачити деякі проблеми. Одна з них – завдання вибору підстав порівняння, інша проблема – це вибір основного методу дослідження, ще одна важлива проблема, яка стосується не тільки дослідження цінностей, пов'язана із забезпеченням адекватної передачі змісту при роботі з людьми у різних культурах. Для того щоб визначити, у чому

ціннісно одна культура відрізняється від іншої, треба зрозуміти, що власне порівнювати. Багато дослідників вважають, що існують ключові ціннісні дилеми, за якими можна диференціювати всі культури. Саме ці питання дослідники і вважають підставою порівняння, які в будь-якому дослідженні повинні бути універсальними, інваріантними категоріями. Вони мають бути однаково вживані та зрозумілі у культурах, що вивчають. Як можна вважати, що ціннісні категорії в одних культурах можуть бути застосовані до інших? С. С'єберг вважає, що «вихід – у визначенні „золотої середини” між абстрактними та занадто конкретними підставами порівняння» [8, с. 33]. Занадто конкретні категорії, на його думку, можуть бути по-різному «забарвлені» у різних культурах.

Таким чином, базовою для сучасної аксіології є проблема обґрунтування можливостей існування цінностей у структурі буття в цілому та їх зв'язку з предметною реальністю. З цієї точки зору цінність підтягує все духовне різноманіття до розуму, почуттів та волі людини. Роль цінностей у благополучному існуванні сучасної людини та суспільства досить велика. Р. Сперрі зазначив, що «наші глобальні кризи є більшою мірою результатом неадекватних соціальних цінностей та поглядів, що людська доля та доля всієї нашої біосфери опинились у повній залежності від тих поглядів та цінностей, які оберуть наступні покоління, відповідно до яких вони будуть жити та спілкуватися між собою» [3, с. 73] Тому можна сказати, що міжкультурна комунікація є атрибутом соціокультурної життєдіяльності суспільства, у соціальному просторі якого виникає взаємодія та взаємозв'язок усередині культури, між різними культурами в просторовому та часовому вимірах, а також між суб'єктами-носіями культури на рівні окремої культури чи на рівні міжкультурного спілкування. Міжкультурна комунікація виявляється ціннісно-нормативним регулятивом соціально-культурної діяльності. Вона відрізняє одне суспільство від іншого, що сприяє його інтеграції та надає йому культурної самобутності.

Література:

1. *Артановский С. Н.* Историческое единство человечества и взаимное влияние культур / С. Н. Артановский. – М., 2001.
2. *Бахтин М. М.* Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М., 1975.
3. *Большаков В. П.* Смысл культуры, ее уровни и ценности / В. П. Большаков // Вестник НовГУ. Сер. : Гуманитарные науки. – 1998.
4. *Выжлецов Г. П.* Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – М., 1969.
5. *Гадамер Х.* Истинный метод / Х. Гадамер. – М., 1958.
6. *Лотман Ю.* Избранные статьи : в 3-х т. Т. 2 / Ю. Лотман. – Таллин, 1993.
7. *Межуев В. М.* Культура как проблема философии / В. М. Межуев // Культура, человек и картина мира. – М., 1987.
8. *Сьеберг С.* Сравнительный метод в социальных науках / С. Сьеберг // Философия и наука. – М., 1955.
9. *Trager G.* Culture as Communication: A Model and Analysis / G. Trager, E. Hall. – New York, 1954.